Trojaanse tin-oorlog en Odysseus' oceaanroute

Trojaanse tin-oorlog en Odysseus' oceaanroute
1400 BC: Einde bloeiende Atlantische cultuur

© 2020 - Henk van Oosten
Overname van teksten en afbeeldingen is
toegestaan met bronvermelding.

Uitgever: Brave New Books
ISBN: 9789402142624

vormgeving: DeBoekontwerpers.nl
omslagontwerp: Sybren Vlasblom

Trojaanse tin-oorlog en Odysseus' oceaanroute

1400 BC: einde bloeiende Atlantische cultuur

Henk van Oosten

Inhoud

Voorwoord **6**

DEEL I
Verwondering, vragen en aanpak **9**
1 Ilias en Odyssee: oudste verhalen van Europa 10
Mijn verwondering, twijfel en vragen 11
Een eigenwijze zoektocht van 5 jaar 17

DEEL II
De Atlantische wereld en de Trojaanse Oorlog **21**
2 Opfrisser: waarover gaat de Ilias? 22
3 Bloeiende cultuur aan de rand van Europa 25
Atlantische megalieten, ouder dan Egyptische piramiden 25
Kennis en netwerken 33
Sporen van woonvormen 39
4 Dynamiek van kusten 44
5 Cruciale doorbraak: omwenteling van steen naar metalen 48
6 Rivaliteit, conflict en oorlog in de Atlantische wereld? 55

DEEL III
Waar liggen Ithaca en Troje? **61**
7 Op zoek naar Ithaca in Zuid-Spanje 62
Waar ligt Ithaca: vier Zuid-Spaanse delta's nader bekeken 63
8 Op zoek naar Troje in Zuid-Engeland 72
Twee locaties in Zuid-Engeland nader bekeken 72

DEEL IV
De Atlantische Odyssee **85**
9 Opfrisser: waar gaat de Odyssee over? 86
10 Okeanos: de Noord-Atlantische Oceaan 89
De ontzagwekkende oceaan 90
11 De hemelkoepel als zeekaart 1400 BC 96
Het precessie-effect op de positie van sterrenbeelden 106
12 De Atlantische route van Odysseus in beeld 107
De Atlantische vaarroute en vaarkalender in 1400 BC 130
Navigeren met sterrenbeelden uit de Ilias en Odyssee op de Middellandse Zee? 135
Was Odysseus in Zeeland? 136

DEEL V
Slotbeschouwing en samenvattingen **139**
13 Slotbeschouwing 140
Samenvatting (Nederlands) 142
Summary (English) 147
Resumen (Español) 152
Verantwoording 157
Dankwoord 159
Verantwoording afbeeldingen en teksten 161
Referenties 163

Trojaanse tin-oorlog en Odysseus' oceaanroute

Voorwoord

Augustus 2014. Drie weken lang wordt bij Fort Rammekens op de kust van Walcheren in Zeeland de Homerische Rockopera "O die zee" opgevoerd. Onder de Zeeuwse sterrenhemel en aan de oever van de snel stromende Westerschelde is de Rockopera een stimulerende muzikale en theatrale belevenis. Deze Zeeuwse fictie is gebaseerd op de Odyssee van Homerus en geïnspireerd door het boek van Wilkens "Waar Troje eens lag" (1,2). In dit boek wordt verondersteld dat Odysseus een jaar bij de godin Circe op het Zeeuwse eiland Schouwen verblijft.

Als toeschouwer weet ik niet beter dan dat de Ilias en Odyssee van Homerus Griekse verhalen zijn. Dat is geheel in overeenstemming met de overheersende opvatting van classici. Sommige classici veronderstellen dat Troje wél bestaan heeft en nemen aan dat Troje ooit gelegen was op de Turkse westkust.

Weer een andere groep, waartoe Wilkens behoort, beweert dat Okeanos de Atlantische Oceaan is en dat Odysseus over de oceaan zeilt. Troje zou bij Cambridge in Engeland hebben gelegen, en Ithaca in Zuid-Spanje. De Trojaanse Oorlog gaat niet om Helena, maar om de macht over de grondstof tin.

Deze tegendraadse opvattingen over de oorsprong van de Ilias en Odyssee en de belangrijke locaties vind ik spannend. De dogma's van classici worden daarmee uitgedaagd. Is er ruimte voor andere opvattingen? Die vraag intrigeert me en ik ga aan de slag. De Atlantische wereld zet ik centraal. In de Griekse wereld is al 3000 jaar gezocht en niets gevonden.

Ik ben geen historicus, archeoloog of classicus en lees geen Grieks. Ik heb gebruik gemaakt van enkele vertalingen. Dat geeft de ruimte om van enige afstand naar de Ilias en Odyssee te kijken en de opvattingen daarover. Bestaande beelden en standpunten laat ik los en ga op een eigen wijze op zoek naar de oorsprong van de verhalen. De prachtige teksten en metaforen in de verhalen verbind ik waar mogelijk met de werkelijkheid van "toen".

Zo begint een uitdagende speurtocht van vijf jaar, samen met mijn vrouw als geïnteresseerde en scherpe meedenker. Al lezend en discussiërend, reizend, varend en zeilend langs allerlei mogelijke locaties probeer ik mij een beeld te vormen van wat aannemelijk kan zijn. Met moderne kennis en technologie probeer ik de wereld van "toen" te begrijpen.

De speurtocht leidt tot verrassend nieuwe inzichten in een hoogstaande cultuur aan de Atlantische kust en in een bloeiende internationale handel in metalen. De analyse van de sterrenhemel en de mogelijke vaarroutes ten tijde van Odysseus maken het aannemelijk dat de oorsprong van de Ilias en Odyssee in de Atlantische wereld is en niet in de Griekse wereld.

DEEL I
Verwondering, vragen en aanpak

Metafoor

"... dat wat boven de letterlijkheid van het leven wordt uitgetild ..."
"... een manier van denken, die de problemen van de zwaartekracht omzeilt ..."

Jeanette Winterson, 1994. Kunst en leugens p. 164

Onzekerheid

"Zonder onzekerheid geen wetenschap."

Titel Studium Generale Universiteit van Utrecht 28 maart 2019

1 Ilias en Odyssee: oudste verhalen van Europa

De Odyssee is het fantastische verhaal van Odysseus' zwerftocht van tien jaar over de zee op zijn thuisreis naar Ithaca na de Slag om Troje. De gevaren waar hij voor komt te staan en hoe hij die telkens overwint, zijn al zeker 3000 jaar een bron van inspiratie, genot en speculatie. Dat geldt ook voor de Ilias. Mede dankzij de list van Odysseus met het Trojaanse paard weten de Achaiers in de beroemde Trojaanse Oorlog de Trojanen uiteindelijk te verslaan. Ondanks veel speurwerk weten we na 3000 jaar nog steeds niet of de Ilias en Odyssee door Homerus bedachte verhalen zijn of dat er een kern van werkelijke gebeurtenissen in zit. Ik ga proberen hier meer over te weten te komen.

Eeuwenlang doorverteld

De Ilias en Odyssee stammen uit een mondelinge verteltraditie en zijn waarschijnlijk eeuwenlang doorverteld of doorgezongen. Dit is het domein van de barden (1,2). Enkele tekstfragmenten in de Odyssee wijzen daarop. Tijdens de schranspartijen van de vrijers die Penelope, de echtgenote van Odysseus, belagen, treedt de zanger Femios op. Hij zingt over de terugtocht uit Troje, die de Achaiers zo'n ramspoed heeft gebracht. Penelope probeert de zanger te stoppen, omdat Odysseus niet thuis gekomen is. Telemachos, de zoon van Odysseus, laat Femios doorgaan. Hij zegt dat de zanger wordt geprezen, omdat hij telkens in gezangen het laatste nieuws ten gehore brengt, zoals nu over het treurige noodlot van de Achaiers. Odysseus is niet de enige man die na de Trojaanse Oorlog niet is teruggekeerd. Velen hebben daar het leven verloren.
Als Odysseus na zijn zwerftocht van tien jaar in het land van de Phaiaken aankomt en gastvrij wordt onthaald door de koning treedt ook een zanger op. Deze blinde zanger zingt het verhaal van de Trojaanse Oorlog, niet wetend dat Odysseus onder de toehoorders is. Odysseus krijgt tranen in zijn ogen. Een dag later zingt de bard over de list van Odysseus aan het eind van de Trojaanse Oorlog met het Trojaanse paard (4,5). Sommige classici leiden uit deze tekst af dat de blinde zanger wellicht Homerus zelf is, een mooi "literair" gegeven. Odysseus vertelt zelf zijn verhaal over zijn reis over Okeanos aan de Phaiaken.
Mondelinge overlevering is gebruikelijk in de Atlantische samenleving, schriftelijke overdracht is verboden. We weten nu dat de Ilias en Odyssee pas eeuwen na de strijd zijn opgeschreven, tussen de 9^{e} en 7^{e} eeuw BC in het Grieks, de lingua franca, de algemene taal in die tijd (3,4,5). Een enkeling denkt dat de verhalen eerst in het Phoenicisch zijn opgeschreven, waaruit het Grieks is ontstaan (6). De teksten zijn verspreid over het Griekse rijk teruggevonden.
De Ilias en de Odyssee zijn de oudste verhalen die de Europese wereld kent.

Homerus

De Ilias en Odyssee worden toegeschreven aan de Griekse schrijver en dichter Homerus. Schrijvers en filosofen uit de bloeitijd van het Griekse rijk van de 5e tot de 1e eeuw BC beschouwen Homerus als een geniale voorloper in de Griekse dramatraditie. Hij laat de slimme Odysseus, bedreigd door de ene god en beschermd door de andere, voortdurend overwinnen of ontsnappen. Homerus verhaalt in de Odyssee de vele gevaren van Okeanos, die je onverwacht kunnen verrassen. Met slimheid en hulp van goden zijn de brute krachten te overwinnen.
Homerus' gedichten zijn in de Griekse bloeitijd alom bekend. De Ilias en de Odyssee worden door zangers voorgedragen op allerlei koninklijke en publieke festijnen. Maar wie Homerus zelf is, weten we niet.

Als barden gedurende eeuwen de verhalen doorgeven in vertellingen en gezangen, kunnen er geleidelijk veranderingen ontstaan. Dat is ongetwijfeld ook gebeurd bij het opschrijven van teksten in het Grieks en bij het latere overschrijven. In de bibliotheek van Alexandrië is door geleerden uit de Griekse bloeitijd uiteindelijk de meest waarschijnlijke versie samengesteld uit beschikbare fragmenten (16). Critici zeggen, dat alleen al door het risico van al die denkbare veranderingen de verhalen verder van de eventuele werkelijkheid af zijn komen te staan. Het zou niet verantwoord zijn om met de huidige teksten op zoek te gaan naar Troje of Okeanos. Toch is die zoektocht van alle tijden, de vraag waar Troje lag is té intrigerend. Ik behoor tot de nieuwsgierigen, die het willen weten en ga toch op zoek.

Epische cyclus

Er is naast de Ilias en Odyssee van Homerus nog een aantal fragmenten van andere teksten over de tijd van de Trojaanse Oorlog in vroeg-Grieks bewaard gebleven. Net als de Ilias en Odyssee veel later opgeschreven. Samen met de Ilias en Odyssee geven deze prozaïsche verslagen van ooggetuigen een beeld van de aanleiding, de voorbereiding en de afloop van de Trojaanse Oorlog en de terugkeer van Odysseus naar huis. Alle teksten samen noemt men de "epische cyclus" (7,8). Dankzij al deze teksten is de Trojaanse Oorlog beter te reconstrueren dan alleen met de Ilias en de Odyssee.

Mijn verwondering, twijfel en vragen

Twee heersende paradigma's: het is fictie en het is Grieks

Als ik de Ilias en Odyssee in een Nederlandse vertaling lees, begrijp ik steeds beter de eeuwenlange discussie: is het fictie of werkelijkheid? Ik realiseer mij al vrij snel dat er maar één bron is voor de Trojaanse Oorlog en de thuisreis van Odysseus en dat is... Homerus. Er zijn geen primaire geschreven bronnen. De discussie of het puur fictie is

wat Homerus heeft opgeschreven of dat er toch een kern van waarheid zit in de verhalen wordt al vanaf de oudheid gevoerd.
Verscheidene van mijn goede vrienden die de eerste bladzijden van de Odyssee op de middelbare school uit het Grieks hebben moeten vertalen, zweren erbij dat ik mijn tijd beter kan besteden. Het is Grieks én uitsluitend fictie. Het zou zinloos zijn te zoeken naar aanwijzingen over de locatie van de Trojaanse Oorlog waarover de Ilias verhaalt. Of naar de sporen van de zwerftocht van Odysseus met tien jaar vol gevaren over zee waarvan de Odyssee vertelt. Opmerkelijk is deze opvatting overigens wel, want de veronderstelde vondst van Troje door Schliemann op de Turkse westkust op de heuvel Hissarlik tijdens opgravingen in 1872-1873 is daarna door iedereen omarmd, classicus of niet.

De paar auteurs, die denken dat de kern van de verhalen een verbeeldende vertelling van werkelijke gebeurtenissen in de Atlantische wereld is, zaaien bij mij verdere twijfel. Wilkens geeft in zijn boek "Waar Troje eens lag" tal van redenen waarom Troje juist niet op de Turkse westkust kan zijn gelegen en gezocht moet worden buiten de Zuilen van Hercules in het Atlantische gebied (10). Hij gaat er bovendien van uit dat Okeanos de Atlantische Oceaan is. Hij gaat lijnrecht tegen de gangbare opvatting in. Geen pure fictie, geen Grieks, maar verhalen met een Atlantische kern, die later in het Grieks zijn opgeschreven.
Als ik in het Rijksmuseum voor Oudheden in Leiden in 2014 de tentoonstelling over Carthago bezoek, tref ik de opvallende openingszin aan, die ervan uit gaat dat mythen wel degelijk elementen van de waarheid kunnen bevatten:

> *Hoewel het verhaal van Elissa een mythe is, lijkt een aantal elementen dicht bij de waarheid te staan. Elissa was de dochter van de koning van Tyrus, die na de dood van de vader door haar broer werd verdreven en die een kolonie stichtte die Carthago heette. Zo hebben archeologen op de Noord-Afrikaanse kust inderdaad sporen van een nederzetting gevonden uit de 9e eeuw BC. Dit bleek inderdaad Carthago te zijn.*

Twijfel aan het Griekse karakter van de Ilias en Odyssee

In de oudheid wordt het Griekse karakter van de gedichten van Homerus door de meerderheid van de geleerden niet betwijfeld. Maar er zijn ook dan al critici, die er anders over denken.
Hesiodos (8e eeuw BC) stelt dat de verhalen komen uit een tijdperk van helden, die het gekreun en oorlogsgeweld beminnen, met harten van steen, verschrikkelijke mensen. Plato en Herodotos (5e eeuw BC) zijn van mening dat de verhalen van Homerus geen Griekse verhalen zijn maar stammen van ruige barbaarse migranten (Pelasgen) die zich in Griekenland hebben gevestigd. Deze Pelasgen (zeevolken) geven volgens Herodotos hun eigen namen aan vele plaatsen in Griekenland en nemen de Griekse taal over. Strabo (1e eeuw AD) suggereert dat Odysseus niet op de Aegeïsche of Middellandse Zee heeft

gevaren. Hij ziet Okeanos als de Atlantische Oceaan, voorbij de Zuilen van Hercules. Daar houdt de beschaafde wereld op en beginnen de woestheid en het barbarisme met zijn veronderstelde monsters, waarvan de Odyssee veelvuldig getuigt. En Tacitus (1e eeuw AD) schrijft: ... "men zegt dat Odysseus ook langs de Germaanse kusten heeft gevaren"... (11). In de oudheid is de locatie van Troje en van de Trojaanse Oorlog in de Griekse wereld nooit gevonden, noch is de Odyssee op een aannemelijke wijze gereconstrueerd. In archieven van andere volken in de omgeving van Griekenland (Hittieten, Egyptenaren, West-Syriërs) is geen enkele aanwijzing gevonden voor het bestaan van Troje. Er is ook geen belangwekkende oorzaak te vinden voor deze grote oorlog met zoveel manschappen en schepen en zulke enorme gevolgen. In die archieven worden de bewoners van Griekenland "Ahhiyawa's of Tanaja's" genoemd, en geen Achaiers (8,33).

Meer dan 1500 jaar, vanaf de Romeinse tijd tot ver in de middeleeuwen, is er nauwelijks aandacht voor de Ilias en Odyssee. Alleen Dante (14e eeuw AD) meldt wel in zijn "Goddelijke komedie" dat hij Homerus, Helena en Paris in de hel heeft ontmoet.

Vanaf de 16e eeuw AD, het begin van de Verlichting als de belangstelling voor de klassieke wereld enorm toeneemt, worden er opnieuw pogingen ondernomen om in de tekst aanwijzingen te vinden over mogelijke locaties. Sedert die tijd blijft de dominante opvatting van classici, dat de verhalen over Troje en de zwerftocht van Odysseus zich in de Griekse wereld hebben afgespeeld. Men sluit aan bij de dominante opvattingen uit de Griekse oudheid.

Ontluisterend bedrog bij vondst Troje door Schliemann in de Griekse wereld

Als in 1872 AD Schliemann beweert Troje te hebben gevonden tijdens een opgraving in de heuvel Hissarlik aan de Turkse westkust slaat dat bij classici in als een bom. Een eeuwenoud raadsel lijkt te zijn opgelost, en nog belangrijker: het is bovendien bewijs van het bestaan van een historische locatie. Eindelijk is de plek gevonden, waar ooit Alexander de Grote (4e eeuw BC) een eerbetoon aan Troje bracht alvorens met zijn gigantische leger oostwaarts te trekken richting Persepolis (12). En dat terwijl men dacht dat Homerus zijn verhalen verzonnen had!
Er ontstaat een enorme mediahype én wetenschappelijke drive bij classici, historici en archeologen om de vindplaats van Troje nader te bestuderen. Hissarlik wordt een enorme publiekstrekker. In de loop van 150 jaar ontdekken archeologen tal van bewoningslagen boven elkaar. Sommige archeologen menen dat sporen van de Trojaanse Oorlog in de bewoningslagen Troje VI of VII terug te vinden zijn en dateren op basis van archeologisch materiaal de Trojaanse Oorlog op 1180 BC. Alle boeken over de Griekse oudheid bevatten de locatie van Troje op de Turkse westkust (13) en een route van Odysseus over de Aegeische en Middellandse Zee. De locatie staat nu op de Unesco lijst van Werelderfgoed.

Schliemann omschreef zichzelf in het gastenboek van het Leids museum voor Oudheden:
"the man who dug out Troy"

Het Leids museum voor Oudheden maakt bij de heropening in maart 2016 een kleine tentoonstelling over de vroege Griekse beschaving en toont een film over Troje. Men is het er over eens dat de geschenken van Schliemann aan het museum én aan koningin Emma, met echtheidsverklaring en handtekening van Schliemann niet uit Troje afkomstig zijn en dat Schliemann iedereen een rad voor ogen heeft gedraaid. De tekst in de film van het museum:
"... That he created his own myths can be seen in the figurines that were not excavated by him but bought from an antique dealer in Athens; one of the figurines is even fake. He invited his wife to pose with the treasures of Priam and smuggled the jewels out of the country."

In het Neues Museum te Berlijn worden vele vondsten van de opgravingen van Schliemann tentoongesteld. Toch is de begeleidende tekst (anno 2019) voorzichtig en wijst men op uiteenlopende hypothesen over de homerische mythen en Troje. De Ilias zou een combinatie zijn van fragmenten van oude vertellingen zonder relatie met een bestaande plek. De mythes zijn gebaseerd op mondelinge overleveringen van verschillende oorlogen in de Myceense bronstijd. En de Ilias zou wijzen op de immigratie van Aeolische Grieken in het gebied van Troje (15). Het British museum te Londen komt in 2019 tot vergelijkbare conclusies (33).

Tegenwoordig acht men in de wetenschappelijke wereld de bewering van Schliemann over de locatie van Troje in de heuvel Hissarlik niet te rechtvaardigen (8, 33). Er zijn wel tal van bewoningslagen boven elkaar gevonden, maar niets wijst op Troje of een Trojaanse Oorlog. Schliemann heeft de wetenschappelijke wereld, de classici, de musea en de media met een fantastisch verhaal op een verkeerd spoor gezet. Dit verhaal is 150 jaar lang geloofd, door tal van wetenschappers onderzocht, als zeker aangenomen en aan het geïnteresseerde publiek verteld.

Na circa 3000 jaar is er geen spoor van Troje in de Griekse wereld

Veel vragen over de Trojaanse Oorlog zijn onbeantwoord. Aan zo'n langdurige oorlog waaraan bijna 1200 schepen en tienduizenden strijders en vele koningen deelnamen moet toch een heftig conflict ten grondslag hebben gelegen (boek II van de Ilias)? Het kan toch niet waar zijn, dat de ontvoering van Helena, de vrouw van koning Menelaos, door de Trojaanse koningszoon Paris, zo'n oorlog veroorzaakt in de tijd dat vrouwenroof algemeen was? Zou het gegaan zijn om de macht over de vaart door de Bosporus naar

Afb. 1.1 Metershoge beelden van de Olmekencultuur in Villa Hermosa, Mexico.

de Zwarte zee, zoals sommigen denken? Maar waarom is deze jarenlange enorme oorlog dan niet beschreven door andere volkeren in het gebied van de Middellandse Zee en de Zwarte Zee?
Ik zie geen nieuwe aanknopingspunten. Ik ga me niet verder verdiepen in de vele beschouwingen over de ligging van Troje en de zwerftocht van Odysseus in de Griekse wereld.

Troje en Okeanos in de Atlantische wereld?

Dat zeelui in de oudheid de oceaan hebben bevaren wordt door meerdere auteurs verondersteld (nrs 18-25, 30). Zij gaan ervan uit dat de zee geen barrière is, maar een opening naar nieuwe werelden. Mensen zijn nieuwsgierig en willen altijd hun grenzen verleggen. Thor Heyerdahl is zo'n onderzoeker en auteur. Hij treft hetzelfde type schepen van papyrus aan rond het Afrikaanse Tjaadmeer en het Peruaanse Titicacameer. Hoe kan het dat op zo ver uiteengelegen gebieden dezelfde schepen in gebruik zijn? Schepen die ook afgebeeld zijn op Egyptische vazen uit de Nubische tijd, 2500 BC. Hij stelt niet alleen de vraag, maar komt ook in actie. Hij laat zo'n schip bouwen en zeilt, gebruikmakend van de golfstroom en gunstige wind, ruim 6000 km van Safi (Marokko) naar Barbados (Cariben) (18). Hij toont aan dat met eenvoudige schepen de oceaan overgestoken kan worden. Heyerdahl, Fell en Sudhoff wijzen op de grote overeenkomst tussen voorwerpen en bouwwerken in gebieden aan beide zijden van de oceaan. Bradley wijst op de Malinese mythen die van een overtocht over de oceaan vertellen. Hij wijst, net als Sudhoff, op Afrikaans uitziende beelden van de Olmekencultuur (1200 – 800 BC) aan de kust van de Mexicaanse Golf (afb. 1.1).

Mc Mahon ziet overal langs de route van Egypte naar Amerika tekens afgeleid van het sterrenbeeld Weegschaal. Hij vindt tekeningen van een route van Egypte naar Amerika in enkele Egyptische graven uit 3000 – 2500 BC. Deze auteurs veronderstellen dat al vroeg bekend is, dat er in Amerika goud, zilver en koper te halen valt en denken dat dit een belangrijke stimulans voor de zeevaart over de oceaan is geweest. Sudhoff wijst met name op de zeevaart over de oceaan van Phoeniciërs vanuit hun stad Cadiz, aan de Atlantische zuidrand van Spanje. Heyerdahl, Fell en McMahon gaan voor de zeevaart en handel over de oceaan verder terug tot 3000 BC.

De gedachte van Strabo, dat Homerus met "Okeanos" de Atlantische Oceaan bedoelt, krijgt pas in de 19e eeuw AD steun. Geleerden zoals de Duitse wetenschapper Vosz en de Belgische jurist en taalkundige de Grave suggereren rond 1800 AD dat Homerus meer Britse landschappen beschrijft dan Griekse. De Duits-Russische wetenschapper von Baer situeert de Odyssee op de Zwarte Zee en Hades in de zeestraat van Kertsj met zijn pruttelende vulkaankegeltjes, gelegen tussen de Krim en de zee van Azov. De opvattingen van von Baer worden ook door Nederlandse classici gevolgd (29).
Diverse andere auteurs wijzen op het voorkomen van eb en vloed en grote getijdeverschillen op Okeanos, zoals de verschrikkelijke Charibdis (10). Dit komt wel voor op de Atlantische Oceaan, maar niet op de Middellandse Zee. Het niveauverschil is daar op een enkele plek hooguit 10 cm, meestal minder (17).
De Belgische jurist Cailleux heeft, in de schaduw van de publiciteit over de vondst van Troje door Schliemann, als eerste de meest concrete suggesties gedaan voor Troje in Engeland. Hij situeert Troje op het "hill fort" Wandlebury Ring bij Cambridge. De Trojaanse Oorlog is volgens hem uitgevochten in de grote inham The Wash bij King's Lynn, ten noordoosten van Cambridge. De Odyssee situeert hij grotendeels op Okeanos, de Atlantische Oceaan. Ithaca is het Phoenicische Gadir (Cadiz) en Ogygia is een eiland van de Azoren (9). Volgens Cailleux zeilt Odysseus naar Lamos Telepylos. Dat zou Havana zijn op Cuba. Een belangrijke plek voor de goudhandel. Vervolgens verblijft Odysseus een jaar bij de godin Circe op het Zeeuwse eiland Schouwen.
Andere auteurs, die de Atlantische oorsprong van de Ilias en Odyssee centraal stellen, waaronder Wilkens, nemen deze keuzes van locaties door Cailleux vrijwel zonder kritiek over (5,10,14). Naast al die beschouwingen over locaties stuit ik bij Wilkens op een passage, waarin hij een andere aanleiding voor de Trojaanse Oorlog noemt. Het gaat niet om de ontvoering van Helena door Paris, maar om de macht over de grondstof tin. Merkwaardig genoeg onderbouwt hij dit niet en gaat hij er niet verder op in (10).
De Achaiers worden volgens Wilkens beschreven als noordelijke volkeren met opvallend blauwe of lichte ogen en lang blond haar. Het zijn vechtersbazen, plunderaars, rovers van goederen en vrouwen. Het zijn "onvervaarde zeevolken", "zij, die aan de kust leefden", "zeelui zonder vrees", "vrienden van de roeiriem" (10).

Er zijn nog enkele auteurs die de Odyssee op de Atlantische Oceaan situeren. De meeste auteurs gaan uit van Troje in de Griekse wereld. Twee Franse auteurs laten Odysseus naar de Atlantische Oceaan zeilen en rondvaren langs de Atlantische kusten (26, 27). Bij de ene auteur bereikt Odysseus IJsland en keert dan terug naar Ithaca in Griekenland. Bij de andere auteur eindigt de Odyssee in Noorwegen. Skylla en Charibdis liggen bij Bretagne of Schotland. Een Griekse auteur laat Odysseus tot Spitsbergen varen om daarna langs Groenland en IJsland naar de Azoren te zeilen. Het eiland Faial is Ithaca (31). Een Amerikaanse auteur laat Odysseus naar Nova Scotia varen. Daar is in Fundy Bay de Skylla en Charibdis (32). Een Italiaanse auteur situeert Troje in Finland en de Odyssee in de noordelijke delen van de oceaan rond de Noordkaap. Ithaca ligt in Denemarken (5, 28).
Ik heb de logica van deze routes niet gevonden en de routes niet verder in mijn beschouwingen opgenomen. Maar ik ga vooral een eigen poging ondernemen om de veronderstelling te onderbouwen dat de Ilias en Odyssee zich in de Atlantische wereld afspelen.

Een eigenwijze zoektocht van 5 jaar

De prachtige tekst van Huub van der Lubbe in de Rockopera "O die zee" bij fort Rammekens is de eerste stimulans voor mijn zoektocht:

Wie niet probeert
Kan heel lang wachten
Komt er niet achter
Wat ie begeert
Moet het doen zonder,
Mist een hoop wonder
Wie niet probeert,
Wie niet probeert
Die leeft niet echt
Voelt niet die zege
Alleen het gevecht

Socrates vroeg zich altijd af: zijn dingen wel wat ze lijken?

In het bovenstaande lied herken ik de werkwijze bij de toekomstverkenningen die ik een aantal jaren heb uitgevoerd voor ingrijpende innovaties. Tien of twintig jaar vooruit kijken, wat kan er op ons af komen en hoe zouden we daar op kunnen inspelen? Met een andere bril kijken, omdenken, "dwarse" vragen stellen, verkennen van mogelijkheden, loslaten van vaststaande beelden en inzichten, kantelen van het perspectief. Verschillende, deels nieuwe, vakgebieden en perspectieven met elkaar verbinden, in de hoop dat er nieuwe, krachtige beelden en inzichten ontstaan.

In deze verkenning richt ik zo'n andere bril op de oudheid, drieduizend jaar terug in de tijd. Is het mogelijk om denkend vanuit zo'n aanpak ook over het verre verleden tot nieuwe inzichten te komen? Is het mogelijk bestaande denkbeelden los te laten en met de kennis en de inzichten van nu en met hulp van moderne technologie verrassende nieuwe beelden te construeren over wat drieduizend jaar geleden de wereld ingrijpend heeft veranderd? De vraag stellen: zijn dingen wel wat ze lijken?

Het zoeklicht richt ik op de tijd waarin Odysseus leeft, de bronstijd. Welke nieuwe beelden zouden er met het kijken vanuit een ander perspectief tevoorschijn komen? Ik vind de gedachte uitdagend, dat de kern van de Ilias en de Odyssee niet Grieks is maar uit een geheel andere, Atlantische, cultuur stamt en later is ingebed in de Griekse godenwereld.

- Wat als Plato en Herodotos gelijk hebben met hun afwijzing van de Griekse herkomst van de Ilias en Odyssee? Wat te denken van hun suggestie dat de Achaiers in werkelijkheid Pelasgen (zeevolken) zijn, die Griekenland als migranten zijn binnengedrongen?
- Wat als Strabo gelijk heeft dat Okeanos de Atlantische Oceaan is?
- Wat als Cailleux en Wilkens gelijk hebben dat Troje in Engeland ligt en de Trojaanse Oorlog daar heeft plaatsgevonden, niet om Helena, maar om tin?

Kan de Atlantische wereld het decor geweest zijn voor de Ilias en de Odyssee?

Een krachtig beeld: het nieuwe schild van Achilles

In de afgelopen jaren heb ik begrippen, namen en beelden verzameld in een bijna onoverzienbare chaos. Ze buitelen over elkaar en door elkaar heen, lange tijd zonder houvast te bieden. Eén beeld uit de Ilias komt steeds vaker terug en komt mij gedurende mijn zoektocht steeds scherper voor ogen: het nieuwe schild van Achilles dat door Hephaistos wordt gesmeed (3). *Niet als kunstwerk (33), maar als informatiebron.*
Dit schild met al zijn details geeft de aanknopingspunten waarop ik me ga richten: de aarde, de zee en de hemelkoepel. De aarde met een gedetailleerd beeld van een Achaise samenleving, met vredige steden en steden in oorlog, de essentiële metalen goud, zilver, koper en tin, de georganiseerde voedselvoorziening. De hemelkoepel met specifieke sterrenbeelden. Okeanos, de zeestroom die de aarde omsluit. Het ronde bronzen schild van Achilles geeft een beeld van de tijd van de slag om Troje waarin Odysseus leeft. Ik ga op zoek naar die samenleving van de Achaiers, aan de rand van Okeanos, de Atlantische Oceaan.
Dit zijn de aanknopingspunten die ik ontleen aan het nieuwe schild van Achilles:

- de Atlantische wereld van steentijd naar bronstijd;
- de metalen goud, zilver, koper en tin;
- de kennis van de oceaan (Okeanos) en
- de kennis van de hemelkoepel.